

Kartoteka Słowjanskeho řečneho atlasa w Serbskim instituće: Materialije štyrjoch informaciskich dypkow k naprašniku *Voprosnik obščeslawjanskogo lingwističeskogo atlasa* (Moskwa 1965)

Zawod k wužiwanju serbskich materialijow za OLA-projekt

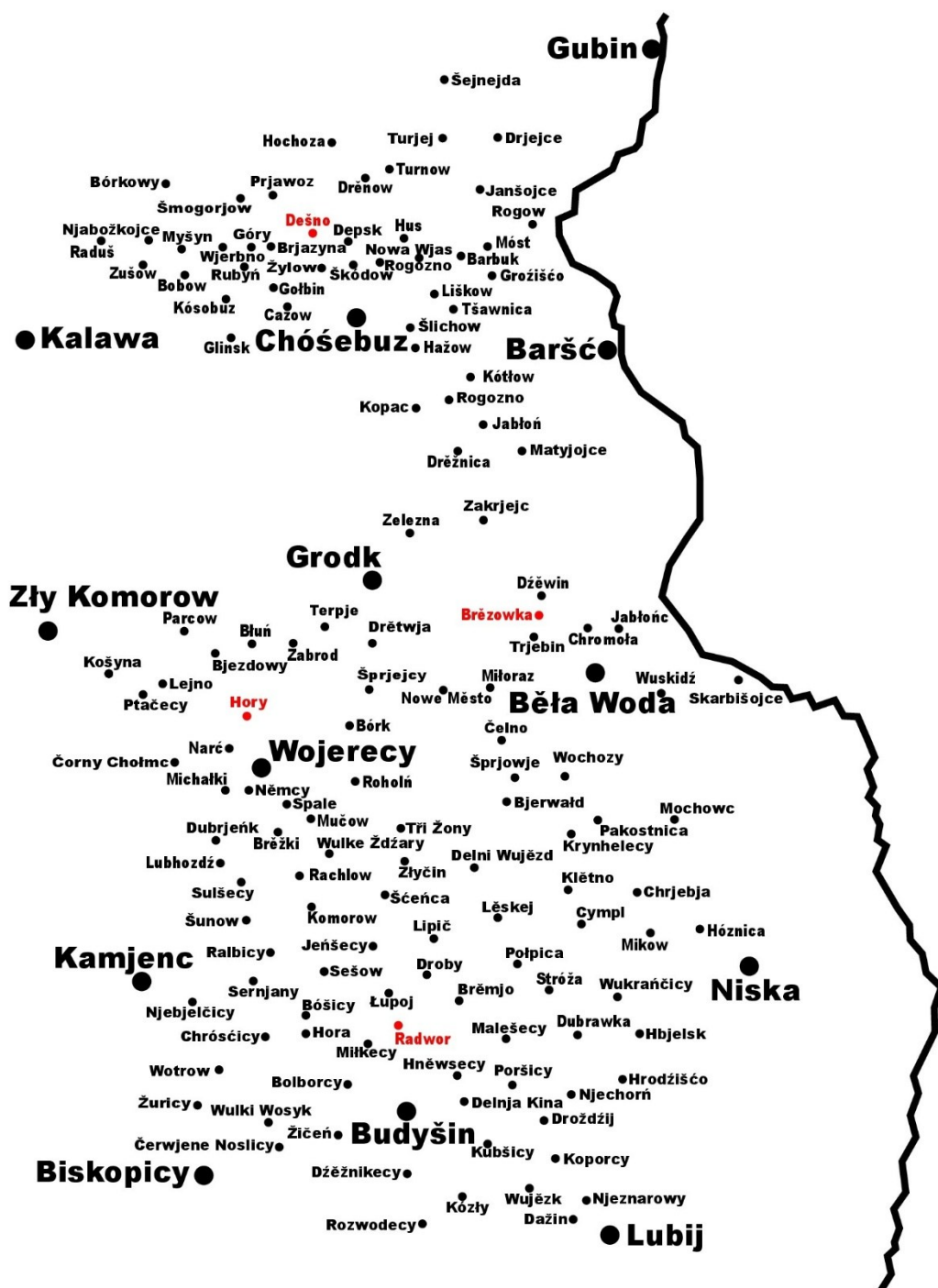
Předležaca zběrka pdf-kow wobsahuje kompletny serbski dialektny material, kotryž bu na zakładze naprašnika za Słowjanski řečny atlas (Общеславянский лингвистический атлас, OLA) zestajeny. Jedna so wo dokłady za dialektalne wužiwanje serbsčiny w 1960-tych lětach, tak kaž su so za wědomostne wobdžělanje we wobłuku wulkeje dialektologiskeje studije zregistrowali. Husto dže wo jednotliwe słowne formy abo słowne skupiny, sčasami pak tež wo krótke sady. Dale sahace wobdžělanje materialijow na wužitk aktualnych popularnowědomostnych zaměrow (na př. dodawanje přeložkow abo spisownorečnych ekwiwalentow) njehodži so tuchwilu bohužel zrealizować.

OLA załoži so jako mjezynarodny slědźerski projekt Akademijow wědomosćow wšěch słowjanskich krajow (inkluziwnje džensnišeho Serbskeho instituta) w zwisku ze 4. mjezynarodnym kongresom slawistow 1958 w Moskwje. Projekt ma dialektnu krajinu cyłeje řečneje swójbje přirunujo a po jednotnych kriterijach prezentować. Aktualny staw džělow je na dwěmaj webstronomaj dokumentowany (<http://ola.zrc-sazu.si/> a <http://slavatlas.org/>). Pod woběmaj adresomaj móžeš sej mnohe publikacije darmotnje sčahnyć, mjez druhim [naprašnik](#) OLA-projekta z lěta 1965, druhi nakład [zawodneho zwjazka](#) (1994), wšelake zwjazki z dweju serijow dialektalnych atlasow ([fonetisko-gramatiska](#) a [leksikalisko-słowotwórbna serija](#)) kaž tež wobšěrnú seriju [zběrnikow](#) z wědomostnymi pojednanjemi k specialnym problemam přirunowaceje dialektologije słowjanskich řečow. Nimo toho poskićuja so na mjenowanymaj webstronomaj wopisanja dialektalnych fonologiskich systemow w jednotliwych informaciskich dypkach OLA-projekta, tež te wo štyrjoch serbskich informaciskich dypkach w nastawku wot 1983 ([http://ola.zrc-sazu.si/OLA-VSE/Michalk - Sperber 1983 -- Wopisanje.pdf](http://ola.zrc-sazu.si/OLA-VSE/Michalk-Sperber-1983--Wopisanje.pdf)).

Za areal wšitkich słowjanskich řečow w Europje je so za OLA-projekt syć z něhdže 830 informaciskich dypkow zestajiła, kotrejež jednotliwe dypki su něhdže 30 kilometrow wot so zdalene. Wotpowědnje je serbski řečny teritorij jenož ze štyrjomi informaciskimi dypkami zastupjeny: Dešno/Dissen (234), Hory/Bergen (235), Brězowka/Halbendorf (236) a Radwor/Radišbor (237). Napadnje, zo stej so nimo „poprawneho delnjoserbskeho“ a „poprawneho hornjoserbskeho“ wjesneho dialekta dwě wsy w přechodnej kónčinje wobkedźbowaloj, kotrejuž dialektaj njehodźitej so z arealno-linguistiskeje perspektiwy ani delnjo- ani hornjoserbskemu řečnemu teritorijej přirjadować. Dialektny atlas OLA wobhladuje serbski řečny teritorij jako dialektny kontinuum, njewotwisny wot džensnišich, politisce založenych arealow delnjoserbskeje spisowneje řeče (w Braniborskej) a hornjoserbskeje spisowneje řeče (w Sakskej). Hakle w pozdžišim džělowym procese OLA-projekta wudospołnichu so dialektalne leksikaliske jednotki projektoweho naprašnika tež wo formy z wotpowědnych standardnych řečow, mjez nimi delnjo- a hornjoserbske. Wotpowědne informacije su so do publikacije atlasowych zwjazkow zapřijeli, nic pak do tu prezentowanych materialijow z kartoteki projekta.

Dialektne zapisy OLA-projekta wudospołnjuja předchadźace, jasnje wobšěrnije přepytowanje serbskich dialektow we wobłuku Serbskeho řečneho atlasa (Sorbischer Sprachatlas, wušoľ 1965–1996 w 15 zwjazkach w Budyšinje). Tón zapřijima cyły serbski řečny teritorij ze 148 informaciskimi dypkami, kotrež tworja hustu syć něhdže 3 km wot so zdalonych wsow. Mjez nimi su tež tři wjeski OLA-projekta (Dešno, Hory, Radwor, nic pak Brězowka). Dokelž zložujetej so wobaj dialektnej projektaj na rozdźelne naprašniki, hodža so jeju podaća poměrnje ćežko přirunować. Nimo toho stej studiji konceptuelnje rozdźelnej: Mjeztym zo džiwa Serbski řečny atlas jenož na tajki řečny material, kotryž pokazuje dialektalne rozdźěle znutřka serbskeho řečneho ruma, wopisuje OLA-atlas makrodialektalne kontrasty na runinje cyłosłowjanskeho řečneho areala. W poslednim su potajkim tež tajke řečne struktury wobkedźbowane, kotrež so we wobłuku jednotliwych řečow homogenje

zwuraznjeja. W tym nastupanju ma so z toho wuchadźeć, zo wobsahuja materialije k OLA-naprašnikkej někotre podaća, kotraž materialije ze Serbskeho rěčneho atlasa wudospołnjeja.

Karta 1: Informaciske dypki za Serbski rěčny atlas / Sorbischer Sprachatlas, wuzběhnjene su tři wjeski, w kotrychž přewjedžechu so tež pólnje slědženja za Słowjanski rěčny atlas (OLA) a tohorunja wjeska Brězowka (manuelnje dodata).

Tele štyri jako informaciske dypki za OLA-atlas wuzwolene serbske wsy wopytachu mjez 1964 a 1968 stajnje dwaj slawistisce a sorabistisce wukubłanaj eksploratoraj, kotraž měještaj rěčny material zapisać. Pobyt slědzerjow, w potrjechenych wsach pobychu Helmut Faska / Faške, Frido Michalk / Siegfried Michalk a Ronald Löttsch, traješe jenož někotre dny. Cyle w zmysle tradicionalneje dialektologije naprašowachu poměrnje starych informantow, zwjetša jenož mało wosobow w jednej wsy (husto běštaj to dwaj hłownej informantaj; za Hory mjenuja so dohromady tři a za Radwor štyri

wosoby). Jich ródne léta wopřijimaja časowy wotrězk mjez 1879 a 1912; džiwaše so na to, zo běchu informanća po móžnosći mało žiwjenskeho časa zwonka wsy přežiwili. Mjena a staroby hłownych informantow su w zawodnym zwjazku OLA-projekta wozjewjene (hl. https://slavatlas.org/pub_vstup.html resp. http://ola.zrc-sazu.si/OLA-VSE/OLA_vstupitelnyj_vypusk_1994.pdf, s. 88–89). Tohodla móža so na tutym městnje we wosebitych datajach podaća k sociolinguistiskemu pozadkej wobdžělenych wosobow citować, kotrež su w kartotece Serbskeho instituta zapřijate.

Z předležacej zběrku pdf-kow prezentuje so přeni króć w cyłku serbski material OLA-projekta, sortěrowany po naprašniku z 3454 pozicijemi (hl. https://slavatlas.org/pub_vopr.html). Jedna so wo daty rukopisneje kartoteki, kotraž chowa so w Serbskim instituce. Wone předleža w přepisu, kotryž sčěhuje powšitkowne prawidła fonetiskeje transkripcije OLA-projekta. Směrnicy transkripcije su w zawodže jednotliwych atlasowych zwjazkow kaž tež w online přistupnym [zawodnym zwjazku](#) (s. 42–55) wotčišćane. Fonetiske přepisy su so z pomocu specialneho fonta ZRCola digitalizowali, kotryž je dr. Peter Weiss na Slědženskim centrumje Słowjenskeje akademije wědomosćow a wuměštwow za zaměry OLA wuwil. Pismo je swobodnje přistupne (<https://zrcola.zrc-sazu.si/>).

Serbske daty z našeje kartoteki su so do tabule zapisali, kotraž reprodukuje OLA-naprašnik za wotmołwy z kóždého jednotliwego informaciskeho dypka. W přenim stołpiku tabule podawa so za kóžde prašenje pismik z wotkazom na indeks lingwistiskich wobłukow naprašnika. Eksistuja slědowace opcije, při čimž su wjacore podaća móžne:

F – fonetika
L – leksika
M – morfologija
P – prozodija
Sl – słowotwórba
Sm – semantika
Sx – syntaksa

Stołpik 2 cituje wobsah jednotliwych prašenjow [naprašnika](#) (hl. s. 77–232), zwjetša z eksplikacijemi we wuzwolonych słowjanskich spisownych rěčach. Porjad w tabulce orientuje so na běžnych číslach prašenjow a wěcných wotrězkach naprašnika. Naprašnik wopřijimuje tež systematiski katalog wšitkich lingwistiskich fenomenow, kotrež so w OLA-projekće wobjednawaja, z podaćom běžnych číslow wotpowědných prašenjow (hl. s. 23–73). Tutón katalog móže so jako wěcny register za gramatiski wobsah projekta wužiwać. Třeći stołpik pokazuje běžne čísla prašenja w naprašniku. W stołpiku 4 steja tu a tam symbole, kotrež počahuja so na modus zběranja datow za naprašnik (hl. s. 6). Hladajo na serbske informaciske dypki su wone irelevantne. Konkretny rěčny material k jednotliwym prašenjam z jednotliwych informaciskich dypkow namaka so w stołpiku 5.

W slědowacym maja so hišće někotre wosebitosće při prezentaciji tutoho materiala rozložić.

- Dołha smužka (–) w stołpiku 5 woznamjenja, zo pytane słowo abo pyšana słowna forma we wotpowědnym informaciskim dypku njeeksistuje. Jeli so słowo abo słowna forma we wuhódnoćenym materialu njenamaka, jeje eksistenca pak je ze systematiskich přičin principielnje plawsibelna, wostanje wotpowědne polo prózdne.
- Gramatiska a stilistiska podaća su fakultatiwne. Wone steja w kulojtych spinkach () a za nje wužiwaja so powšitkownje za OLA-projekt zawjedžene skrótšenki (hlej zaso zawody atlasowych zwjazkow resp. s. 7–8 w [naprašniku](#)).
- Zestarjene formy markěruja so z doprědka stajenym „+“, spisownorěčne formy z doprědka stajenym „°“.
- We wosebitych padach móža so pozicije hłowneho („‘“) a pódlanskeho („‘“) akcenta markěrować, samsne płaći za cyłu dołhosć („:‘“) a poł dołhosće („:‘“). Znamješko akcenta steji při tym před konsonantom, kotryž steji bjezposrědnje před wokalom akcentowaneje zložki.

- W różkatych spinkach [] steja dodatne komentary wobdźělarjow. Při tym jedna so husto wo alternatiwne formy, kotrež steja po horjeka mjenowanym woznamjenjenju falowaceje formy („–“). Wobkedźbować ma so w tutych padach indeksowy pismik prašenja: Hdyž pyta so w leksikaliskej poziciji L0270 słowo z woznamom ‘детеныш собаки’ (hsb.: ‘młodžo psa’), je „mody pjas“ (informaciski dypk 234, Dešno/Dissen) akceptabelna wotmołwa. Pozicija FSI0271 pak praša so konkretnje za dialektalnym wotpowědnikom powšitkowo-słowjanskeje formy *ščenę* ‘šćenjo’ w nominatiwje singulara. Delnjoserbska forma „mody pjas“ njewotmołwi na prašenje za formalnej strukturu pytanje słowneje formy. Tohodla notěruje so za Dešno w różkatych spinkach po znamješku za pobrachowacu formu „– [mody pjas]“. Ewentualne misnjenja w kartotece při dodźerženju tutoho prawidła njejsu so za předležace wozjewjenje wjace porjedžili.
- K lěpšej eksplikaciji materiala podawaja so fakultatiwnje tež přeložki do němčiny abo rušćiny. Wone su so z kartoteki přenesli a njejsu so za wozjewjenje wudospołnili. W někotrych padach su so němske podača wote mnje do rušćiny přeložili, zo by so jednotnosć prezentacije wobchowala. Přez eksplikaciju woznamow w rušćinje je kompatibelnosć z cyłkownym OLA-projektom lěpje zaručena hač přez přeložk do němčiny. Němske přeložki su so jenož tohodla w teksće wobchowali, dokelž zadźěwaja wjacezmyslnosćam, kotrež móhli při wužiwanju rušćiny bjez rozkładowaceho konteksta nastać.
- Notacija fonetiskich wariantow, kaž so wone w kartotece namakaja, njeje so principielnje změniła. Wuchadźam z toho, zo móža rozdźěle při notěrowanju artikulaciskeje kvality wokalow a palatalnosće pola konsonantow na systemowe abo ideolektalne warianty pokazać a njejsu w tajkim padze připadne. Tohodla su so rozdźělne pisanja samsneho leksema wobchowali, hdyž su mi tute na wšelakich (bliskich abo distancowych) pozicijach w rěčnych materialijach wěsteho informaciskeho dypka napadnyli (přir. k wariancy wokalneje kvality 235/M2950: pr'eńja žona_{nom.sg.} vs. 235/M2952: pr'eńju žonu_{akk.sg.}; hladajo na kontrast palatalnosće pola konsonantow [l'/l] 236/P2500: l'oda_{gen.sg.} vs. 236/L2501: l'odoua su'ęcka).
- Jeničce wočiwidne zmylki notacije na kartajowych kartach su so wotstronili. Eksistuje jenož jedne wuwzaće, hdžež je so transkripcija systematisce zjednotniła, při čimž su so potencilnje tež móžne fonetiske warianty niwelěrowali. To nastupa wotmołwy na gramatiske pozicije naprašnika w informaciskim dypku Brězowka (236), započejo wot prašenja 2776. Tu namaka so w rukopisnej kartotece wuwzaćnje zjednorjena notacija, kotraž mnohe kontrasty wokalneje kvality a wěste kontrasty realizacije palatalnosće pola konsonantow njerozeznawa (mjez nimi tež kwalita l-rjada [l ł l']). W tajkich padach je so prawdžepodobna artikulacija na zakładze preciznišeje fonetiskeje transkripcije w předchadźacych dźělach kartoteki rekonstruowała a z wotpowědnymi znamješkami fonetiskeje transkripcije notěrowala. To pak potrjechi jenož někotre sta wotmołwow z jeničkeho informaciskeho dypka. Tamne tři serbske informaciske dypki pokazuja přez cyły material kartoteki homogene transkripciske systemy.
- Dźělenje słowow ma so po morfologiskim principje. Prepozicije a pronomeny resp. artikle w nominalnej skupinje so přez mjezoty wotdźěla, tež hdyž njewobsedza swójske akcentowe městno (přir. z njezlóžkowej prepoziciju 236/M1097: s tym nožom – a ze zlóžkowymi prepozicijemi 236/PM1095: b'ez 'noža, 'b'es 'noža, tu tež z alternaciju městna akcenta a z kontrastom spěwnosće). To płaći analogisce tež za pomocny werb a refleksiwnu partiklu we werbalnej skupinje (hl. 237/L1718: jō so nazymn'iu). Negaciske partikle před werbami so, kaž w standardnorěčnej ortografiji, njewotdźěla (236/Sx3123: my n'ežęamy).
- Hdyž wustupuje we wuzwuku přenjeho morfologiskeho słowa a w nazwuku slědowaceho słowa samsny konsonant, so mjezota njepisa, dokelž pokazuje transkripcija w kartotece na artikulaciju jednoreho konsonanta bjez geminacije (na př. 234/M0216: [uɛtɔk] še'leša < wót tog šeleša we normalizowanym dialektalnym napsanju; 235/FM2802: 'uasom' ja 'čora 'u'ižau < was som ja [w]čora widzał – ale přir. jako rědko wuwzaće notaciju z poł dołhosću wospjetowaneho ploziwneho konsonanta 236/Sx3110: sčō wy noue'k'on'ja 'kup'i'i? < sčō wy noweg kónja kupili?). Pola sonorow so dołhosć na hranicy słowow jenož jara rědko pokazuje (na př.

236/M1127 hɔ tɔm:l'ɔku < *ho tom mloku* – ale huscíšo: 235/LSx2877: uɔn jɔ tynaj'ɛči uɔt nas < *wón jo tyn najwjetši wot nas*). Tež regresivna asimilacija palatalnosće a spěwnosće na hranicy słowow so w transkripciji wobkedźbuje. Zwjetša je w tajkich padach morfologiske segmentowanje słownych hranicow při transkripciji móžne (hl. 237/M2661: tyɣ dɛjɔx synɔɣ < *tych dwejoch synow*; 235/Sx2920: uɔn' jɔ oune koš'ɛ žɛɣuɔ < *wón jo ohne košle džělat*; hl. tohorunja horjeka 235/FM2802).

Dotal njemóže so material hišće w interaktiwnej a přepytajomnej prezentaciji předstajić. Tajka scěhuje pozdžišo a na druhim městnje, mjenujcy na horjeka pokazanej [słowjenskej](#) abo [ruskej](#) webstronje OLA-projekta, tak ruče hač digitalizacija OLA-kartotekow tamnych wobdźělenych slědženskich institutow pokročuje. Tak dołho dyrbi so hladajo na džělowu ekonomiju na tu prezentowane pdf-ki pokazać.

Thomas Menzel
w meji 2026